

Wielojęzyczność w środowisku szkolnym i nie tylko w doświadczeniach Niemiec, Grecji, Irlandii i Polski

Marta Graczyk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0002-5906-9312

Recenzja książki wieloautorskiej: Anna Szczepaniak-Kozak, Angela Farrell, Sandra Ballweg, Andrea Daase, Emilia Wąsikiewicz-Firlej, Mary Masterson, *Promoting multilingual practices in school and home environments. Perspective from Germany, Greece, Ireland and Poland*, 2023.

Książka *Promoting multilingual practices in school and home environments. Perspective from Germany, Greece, Ireland and Poland* autorstwa Anny Szczepaniak-Kozak, Angeli Farrell, Sandry Ballweg, Andrei Daase, Emilii Wąsikiewicz-Firlej oraz Mary Masterson ma na celu promowanie wielojęzyczności w szkołach, aby zapewnić równy dostęp do edukacji, obywatelstwa oraz dobrobytu ekonomicznego dla wszystkich, w tym dzieci uchodźców i migrantów. Powstała w ramach projektu „MaMLiSE: Majority and Minority Languages in School Contexts: Helping teachers, pupils and parents”¹, którego podstawowym zadaniem była pomoc nauczycielom w skutecznym prowadzeniu lekcji w klasach składających się z uczniów o różnym pochodzeniu językowym.

Jak wskazuje pierwsze słowo w tytule tej naukowej (dostępnej bezpłatnie) publikacji, jej celem jest ukazanie walorów wielojęzyczności i osvajanie się z nią w środowisku szkolnym i domowym (podkreślono także, że stanowi ona istotny element tożsamości jednostki). Wyeksponowano w niej również znaczenie wielojęzyczności w kontekście wzrastającej liczby migrantów i uchodźców w Europie i konieczności zapewnienia im dostępu do edukacji.

Książka składa się z dziewięciu rozdziałów prezentujących dane zagadnienie z uwzględnieniem określonego kontekstu językowo-kulturowego. Szczegółowym przedmiotem analizy są polityki edukacyjne i podejścia pedagogiczne funkcyj-

¹ Informacje o projekcie i wypracowane w ramach tej współpracy międzynarodowej materiały znajdują się na stronie internetowej: <https://mamlise.home.amu.edu.pl/>.

jące w Niemczech, Grecji, Irlandii i Polsce. Uwzględniono zatem różne systemy oświatowe, historię migracji i wielojęzyczną dynamikę charakterystyczną dla poszczególnych państw, a ponieważ autorki pochodzą z różnych krajów i są przedstawicielami różnorodnych dziedzin akademickich, wzbogaca to perspektywę podejmowanego problemu.

Publikacja przybliży procesy (np. globalizacja i konflikty zbrojne) wpływające na rosnącą liczbę migrantów i uchodźców w krajach UE i powodujące coraz większe wyzwania dla europejskich systemów edukacyjnych. Twórcy podkreślają wartość lingwistycznych i kulturowych zasobów oraz ich istotną rolę w procesie nauczania i integracji społecznej. Akcentują także znaczenie wiedzy i umiejętności nauczycieli oraz konieczność ich wsparcia w celu sprostania problemom związanym z różnorodnością językową i kulturową w szkołach. Autorki starają się też przyjrzeć na przykład temu, jak migracje wpływają na system szkolnictwa i postępy w nauczaniu języków obcych.

Dzięki lekturze książki czytelnik może zapoznać się podejściem do różnorodności kulturowej i językowej w szkolnictwie podstawowym i średnim w wymienionych wcześniej państwach (zob. rozdział drugi). W kolejnych podrozdziałach przedstawiono podejścia do wsparcia językowego dla nowo przybyłych uczniów-migrantów. Na przykład autorki prezentują modele wdrażania wsparcia językowego funkcjonujące w niemieckich szkołach. Zwracają również uwagę na korzyści płynące z wczesnej nauki języka niemieckiego przed przejściem do kształcenia ogólnego oraz na potrzebę monitorowania i oceny skuteczności wdrożonych działań (nie analizują ich jednak ani nie badają ich wpływu na osiągnięcia edukacyjne uczniów; nie uwzględniają też stanowiska nauczycieli, uczniów i rodziców).

Badaczki podkreślają, że w Niemczech od lat dziewięćdziesiątych XX wieku coraz większy nacisk kładzie się na edukację wielojęzyczną i wsparcie nauczycieli w tym zakresie. Proponowane są takie rozwiązania jak: wczesne i kompleksowe testy językowe dla dzieci w wieku przedszkolnym, intensywne nauczanie języka, integracja nowo przybyłych uczniów oraz dodatkowe wsparcie językowe dla nich. Autorki dostrzegają przy tym konieczność dalszego doskonalenia metod nauczania i lepszego wykorzystania zasobów dostępnych w systemie szkolnym.

Następny fragment poświęcono greckiej rzeczywistości edukacyjnej. Przedstawiono w nim dwie fale migracji i ich wpływ na greckie społeczeństwo. Szczególnie cenna jest analiza drugiej fali, która rozpoczęła się w 2011 roku i dotyczyła migrantów ekonomicznych i uchodźców z Azji i Afryki. Autorki wnikliwie opisują grecki system edukacyjny i programy wspierające integrację studentów migrantów i uchodźców. Interesujące (zwłaszcza dziś, gdy trwają dyskusje na temat funkcjonowania oddziałów przygotowawczych w polskim systemie edukacji) są informacje na temat trzech rodzajów klas przygotowawczych (RC, ICS i DYEP²).

² **RC (Reception Classes)** – poranne zajęcia z przyspieszonymi programami nauki języka greckiego i elastycznymi programami nauczania funkcjonującymi równoległe z zajęciami właściwymi dla regularnego programu szkolnego. Jest to forma wsparcia mająca na celu poprawę wyników w nauce uczniów ze środowisk migranckich, aby mogli jak najszybciej przystąpić do edukacji formalnej. **ICS (Intercultural Schools)** – w takim trybie nauczania musi być zachowana równowaga pod względem liczby uczniów greckich i uczniów o różnym pochodzeniu narodowym, językowym i kulturowym. Szko-

Przybliżono kilka rozwiązań zastosowanych przez greckie władze oświatowe, takie jak przyspieszony kurs języka greckiego w DYEP i elastyczny program nauczania w RC czy opracowanie interdyscyplinarnego programu nauczania zawierającego materiały dydaktyczne o tematyce międzykulturowej. Co więcej, z inicjatywy Unii Europejskiej podjęto działania mające na celu promowanie wielojęzyczności i równości kulturowej, takie jak e-Twinning i IRIS³. Z analizy wynika, iż w Grecji zainicjowano także działania na rzecz szkolenia nauczycieli i ich rozwoju zawodowego umożliwiające pracę z uczniami-migrantami, jednak i tak rodzice uczniów pochodzenia niegreckiego skarżą się na brak jasnych reguł, strategii oraz wytycznych w kontekście edukacji wielojęzycznej. Krytyka ta jest związana z niskimi wynikami w nauce uczniów ze środowisk migracyjnych – dlatego słuszne są postulaty dotyczące położenia większego nacisku na wsparcie językowe i wielojęzyczne praktyki nauczania oraz poprawienia wiedzy i umiejętności nauczycieli w tych obszarach.

Kolejna część recenzowanej książki dotyczy Irlandii. Autorki przedstawiają w niej szczegółowy opis wyzwań wynikających z coraz bardziej zróżnicowanej sytuacji kulturowej i językowej w tymże państwie. Analiza edukacyjnej polityki i praktyki w irlandzkich szkołach pozwala lepiej rozumieć, w jaki sposób instytucje reagują na wyzwania związane z migracją. W pracy można zapoznać się z wnikliwym studium irlandzkiego systemu edukacji pod kątem jego reakcji na różnorodność językową i kulturową. Podkreślono również znaczenie nauki języka angielskiego jako języka dodatkowego (EAL⁴) dla uczniów-migrantów. Ponadto dokładnie omówiono problemy, jakie wynikają dla systemu edukacji ze wzrostu liczby uczniów ze środowisk migracyjnych (szczególnie w zakresie nauki języka angielskiego w szkołach średnich), a także przybliżono inicjatywy polityczne i edukacyjne adresowane do tychże środowisk, w tym służące promowaniu wielojęzyczności i wspieraniu nauczania języka ojczystego.

Ciekawa jest część publikacji poświęcona aktualnym zmianom demograficznym w Polsce (wynikającym z kryzysu humanitarnego na Ukrainie wywołanego rosyjską agresją na ten kraj). Autorki zwracają uwagę na wzrost liczby migrantów, co może przyczynić się do zwiększenia różnorodności kulturowej i językowej w Polsce. Podkreślono, że polski system edukacji stara się dostosować do tych zmian, w szczególności poprzez nauczanie dzieci-migrantów języka polskiego.

ły realizują program szkolny, dostosowując go do potrzeb społeczno-językowych lub edukacyjnych uczniów cudzoziemskich. **DYEP (*Refugee Education Reception Structures*)** adresowany jest do dzieci będących uchodźcami/osobami ubiegającymi się o azyl. Uczniowie ci uczą się w klasach popołudniowych w szkołach ogólnodostępnych lub realizują część programu szkoleniowego trwającego 20 godzin tygodniowo, który obejmuje intensywny kurs języka greckiego obok nauki języka angielskiego, matematyki, informatyki, wychowania fizycznego i sztuki. Po maksymalnie dwóch latach uczęszczania do DYEP uczniowie mogą zapisać się na RC, pod warunkiem, że spełnią wymagania wstępne, dotyczące oceny ich znajomości języka greckiego. Celem programów DYEP jest zapewnienie wszystkim uczniom spoza Grecji ścieżki dostępu do różnorodnych zajęć oferowanych w systemie edukacyjnym.

³ **e-Twinning** – stwarza możliwości tworzenia wspólnot szkół mających siedzibę na terenie UE, a co za tym idzie, umożliwia uczniom uzyskanie międzykulturowych umiejętności oraz innych korzyści edukacyjnych, w szczególności w zakresie rozwijania szacunku do wielojęzyczności i odrzucenia ksenofobii. **IRIS** to z kolei program, który zapobiega nietolerancji w sporcie.

⁴ **English as an Additional Language** – angielski jako język dodatkowy. Odnosi się do nauczania prowadzonego w szkołach dla uczniów, których pierwszym językiem nie jest angielski.

Raport ujawnia jednak złożoność problemu integracji dzieci migrantów i uchodźców. Badaczki szczegółowo opisują w tym kontekście działania podjęte w celu ich wsparcia, takie jak na przykład nauczanie języka polskiego jako drugiego, powstanie oddziałów przygotowawczych, zatrudnienie asystentów kulturowych, programy szkolenia nauczycieli, materiały dydaktyczne i pakiety powitalne dla uczniów-migrantów oraz moduły kursów dla studentów w zakresie nauczania języka polskiego jako drugiego języka. Zwrócono także uwagę na potrzebę wspierania nauczycieli w radzeniu sobie z uczniami pochodzącymi z różnych środowisk kulturowych i językowych.

Twórczynie publikacji nie zajmują się badaniem skuteczności podejmowanych działań. Nie koncentrują się również na metodach oceniania postępów uczniów czy ewaluacji działań legislacyjnych mających na celu poprawę sytuacji migrujących nauczycieli i uczniów. Zamiast tego skupiają się na przybliżeniu istniejących rozwiązań i strategii, które mogą pomóc w przezwyciężeniu trudności napotykanych w edukacji uczniów cudzoziemskich.

Interesującą analizę wielojęzyczności i jej wpływu na społeczeństwo i jednostki zawiera rozdział zatytułowany *Wprowadzenie do nabywania pierwszego/drugiego języka i wielojęzyczności*. Wyjaśniono w nim złożoność zagadnień związanych z używaniem języka i różnorodnością językową oraz opisano przejawy wielojęzyczności. Prezentowane w tym rozdziale wyjaśnienia zostały wzmocnione przykładami ilustrującymi omawiane zjawiska (zob. np. sekwencja rozwoju języka u dzieci i różnice między dorosłymi a dziećmi w przyswajaniu języka). Ważne dla zainteresowanych jest również ukazanie koncepcji okresów krytycznych i wrażliwych w kontekście przyswajania języka, a także zwrócenie uwagi na rolę interakcji społecznych w procesie akwizycji języka. Szczególnie warto zapoznać się z dyskusją dotyczącą społeczno-ekonomicznych korzyści płynących z akceptacji takich zjawisk językowych jak *code-switching*⁵ i *translanguaging*⁶.

Autorki opisują dziedziny, w których wielojęzyczność przynosi korzyści – wymieniają wśród nich biznes, kulturę, edukację i opiekę zdrowotną. Podkreślają też znaczenie wielojęzyczności dla dialogu międzykulturowego i integracji społecznej. W kontekście lektury tych fragmentów nasuwają się pytania o to, jak wielojęzyczność może być wykorzystywana w procesach nauczania i uczenia się. Skupienie uwagi na wymienionych dziedzinach przysłoniło bowiem trudności i wyzwania dotyczące np. tłumaczenia dokumentów i zarządzania zasobami ludzkimi w wielojęzycznym środowisku pracy.

Rozdział zatytułowany *Wielojęzyczne przyswajanie języka w rodzinie* przedstawia z kolei znaczenie rodziny w procesie socjalizacji językowej dzieci i młodzieży – ukazuje, jaki wpływ dom rodzinny wywiera na wartości, przekonania, wzorce komunikacyjne i praktyki językowe. Autorki nie tylko wyjaśniają te złożone relacje, ale także sugerują konkretne strategie i działania mające na celu wzmocnienie relacji między domem a szkołą. Uwzględniają przy tym różne sytu-

⁵ Użycie słowa lub frazy z jednego języka w fragmencie wypowiedzi, w którym dominuje drugi język.

⁶ Używanie kilku języków jednocześnie w tej samej sytuacji komunikacyjnej.

acje związane z migracją, dzięki czemu odbiorcy mogą zauważyć, że migracyjne życiorysy nie wpisują się w jeden schemat.

Badaczki posiadają bardzo szeroką wiedzę na temat wielojęzyczności i edukacyjnych wyzwań z nią związanych. Pokazują na przykład, w jaki sposób wsparcie ze strony szkoły wpływa na równy dostęp do edukacji. Podkreślają również znaczenie podnoszenia świadomości na temat dyskryminacji etnicznej oraz domagają się kształtowania postawy szacunku i tolerancji w obrębie środowiska szkolnego. Praktyk poszukujący konkretnych wskazówek będzie pewnie jednak domagał się konkretnych przykładów, studiów przypadku i scenariuszy działań pomocnych dla nauczycieli, lektorów czy asystentów kulturowych działających w przestrzeni edukacyjnej.

Rozdział zatytułowany *Wielojęzyczne środowiska szkolne* opisuje holistyczne podejście do edukacji w kontekście migracji i wielojęzyczności. Autorki piszą o tym, jak istotne jest włączanie społeczne i budowanie spójności społecznej poprzez wspieranie rozwoju językowego i emocjonalnego uczniów. Ich zdaniem konieczne jest większe zaangażowanie polityczne i finansowe państwa na rzecz szkolenia nauczycieli. Podkreślają, jak istotne jest budowanie na poziomie szkoły spójnego programu językowego, obejmującego język nauczania, język obcy i język ojczysty.

W części zatytułowanej *Nauczanie uwrażliwione na język w klasie wielojęzycznej* ważna jest propozycja włączenia metodologii uwrażliwienia językowego do wszystkich przedmiotów szkolnych, co może przynieść uczniom wiele korzyści, niezależnie od ich poziomu językowego lub pochodzenia kulturowego. Z rozważań wynika, iż nauczyciele muszą być świadomi tego, jak wielkie znaczenie ma język, którego używają w działaniach dydaktycznych. Dlatego powinni być wrażliwi na różnice językowe i kulturowe oraz być w stanie dostosować swój język i język edukacji szkolnej do potrzeb uczniów na różnych poziomach językowych.

Rozdział *Wspieranie nowo przybyłych uczniów w zakresie podstawowego i akademickiego rozwoju języka i treści w klasach przygotowujących do nauki języków obcych* przybliża problematykę związaną z integracją społeczną uczniów. Przedstawiono w nim strategie, które można wykorzystać do wspierania rozwoju językowego dzieci i młodzieży i włączania ich do nowego dla nich środowiska szkolnego. Szczególnie cenna jest sugestia, że sprzyja temu łączenie nauki języka z nabywaniem wiedzy przedmiotowej. Autorki podkreślają także, że nauczyciele i wydawcy powinni ściśle współpracować w celu opracowania materiałów dydaktycznych dostosowanych do potrzeb uczniów ze środowisk migracyjnych.

Fragment zatytułowany *Wrażliwe na język planowanie i nauczanie w klasach przedmiotowych* akcentuje potrzebę podjęcia działań wspierających uczniów o różnych umiejętnościach językowych i odmiennych doświadczeniach edukacyjnych. W tym przypadku, co warto podkreślić, autorki koncentrują się na praktycznych wskazówkach i przykładach. Zachęca to do zbadania ich skuteczności w konkretnych sytuacjach dydaktycznych.

Omawiana publikacja stanowi nieocenione narzędzie dla nauczycieli próbujących pomóc swoim uczniom w analizie tekstów i zrozumieniu złożonych struktur językowych. Badaczki umiejętnie przedstawiają bowiem potrzebę krytycznej ana-

lizego tekstu jako narzędzia do identyfikacji i rozwiązywania nominalizacji, które mogą poprawić umiejętność czytania. Omawiają także funkcję i zastosowanie nominalizacji oraz proponują narzędzia możliwe do wykorzystania w klasie, takie jak np. dyskusje grupowe czy zadania „cloze”⁷.

Rozdział dziewiąty pt. *Rekomendacje* zawiera natomiast kompleksowe i przemyślane propozycje dotyczące edukacji wielojęzycznej. Autorki odwołują się w tym miejscu m.in. do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Ich zalecenia wynikają z analizy aktualnych badań i polityki edukacyjnej UE. Ważna z tego punktu widzenia jest rola nauczyciela w tworzeniu wielokulturowych i wielojęzycznych środowisk szkolnych, a współpraca nauczycieli, administratorów szkół, rodziców i społeczności lokalnej ma podstawowe znaczenie dla pomyślnego wdrożenia proponowanych zaleceń.

Recenzowana książka, dzięki zawartym w niej badaniom, analizom i przykładom dobrych praktyk, może stanowić punkt wyjścia do refleksji nad metodami nauczania sprzyjającymi integracji i wspierającym rozwój osób pochodzących z różnych kultur. Nauczyciele, korzystając z tej wiedzy, mogą lepiej rozumieć specyfikę pracy z uczniami wielojęzycznymi, a także urzeczywistnić pomysły pozwalające efektywnie radzić sobie z wyzwaniami związanymi z różnorodnością językową. Książka ta może być też inspirująca dla metodyków nauczania, motywując ich do podejmowania dalszych badań nad wielokulturowością i wielojęzycznością w kontekście edukacyjnym. Być może zachęci ich do opracowywania interesujących i pożytecznych materiałów dydaktycznych.

Wielojęzyczność, choć często postrzegana jako wyzwanie, może zatem stanowić w procesie edukacji wartością dodaną. Dzięki przetłumaczeniu omawianej publikacji na język polski możliwe byłoby pogłębienie refleksji nad tym, jak efektywnie stosować dane metody nauczania, aby jak najlepiej wspierać rozwój uczniów z doświadczeniem migracyjnym, jednocześnie ucząc społeczności szkolne wartości płynących z różnorodności. W ten sposób książka mogłaby nie tylko inspirować, ale również stanowić źródło konkretnych rozwiązań, umożliwiających lepsze zrozumienie problemów związanych z różnorodnością językową w polskich szkołach. W odniesieniu do rosnącej liczby uczniów migranckich w Polsce przybliżenie problematyki zawartej w tej publikacji szerszemu gronu polskich odbiorców byłoby krokiem milowym w kierunku budowania bardziej inkluzywnego i odpowiedzialnego systemu edukacji, pozwalającemu wszystkim uczniom rozwijać pełni ich potencjał.

O Autorce:

Marta Graczyk – studentka filologii polskiej na drugim stopniu studiów, realizuje specjalność glottodydaktyczną. Aktywnie działa jako członkini koła naukowego Co-lektor, gdzie angażuje się w projekty związane z nauczaniem języka

⁷ Poszczególne fragmenty tekstu nauczyciel usuwa. W przeciwieństwie do tradycyjnych ćwiczeń *cloze*, luki należy dobierać funkcjonalnie, koncentrując się na celu gatunku i języku, który mu służy. Uczniowie uzupełniają luki brakującymi słowami lub zwrotami. Można udostępnić opcjonalną listę brakujących słów/zwrotów do wspierania tego procesu.

polskiego jako obcego i drugiego. Jej obszar zainteresowań badawczych obejmuje metodykę nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego oraz zagadnienie dotyczące roli kultury w procesie przyswajania języka. Obecnie przygotowuje pracę magisterską na temat wpływu kultury na proces przyswajania języka polskiego jako obcego wśród osób pochodzących z Chin. Szczególną uwagę poświęca badaniu relacji między językiem a kontekstem kulturowym, poszukując innowacyjnych rozwiązań dydaktycznych, które wspierają naukę języka w międzynarodowym środowisku.

